

* Als je de eigenheid van Orden wilt bewaren, moet je zuinig zijn op de subtiele overgangen tussen gebouw en straat

Orden

> De ruimtelijke opbouw van Orden: zachte overgang van bos naar stad, van open naar dichter bebouwd en van oud naar nieuw.

De naam 'Orden' is al heel oud. Het komt van 'oort', een spits toelopend stuk land, en werd als veldnaam al in 1059 genoemd als 'Horda'. Het geeft aan dat ook dit gebied al lang bewoond en gebruikt werd, voordat Apeldoorn na de Tweede Wereldoorlog de huidige nieuwbouwwijk hier realiseerde.

> Geplande groei als alternatief voor de huisjeszee

> De Orderbeek en het complex van de Ordermolen. Nu grofweg de locatie van het winkelcentrum Orden (schilderij G. ten Pas ca. 1896-1899, collectie CODA museum).

> De splinternieuwe Laan van Orden in 1964. Helemaal op de achtergrond is nog net een stukje van de oudere bebouwing zichtbaar.

Tussen eind negentiende eeuw en de jaren vijftig van de twintigste eeuw werd de oude Apeldoornse Enk tussen het Orderbos en het centrum van Apeldoorn steeds verder bebouwd door speculanten. Er ontstond een niet-planmatig bedacht of aangestuurd patroon van bebouwing. Toch bleef de woningdichtheid overal laag. De enk dreigde te veranderen in een structuurloze lappendeken van lintjes en huisjes.

Na de Tweede Wereldoorlog was het stadsbestuur van mening dat het hoog tijd werd om de stadsuitbreiding planmatiger te benaderen om zo de explosieve groei van het aantal inwoners die verwacht werd, te kunnen opvangen en het aanwezige natuurschoon in en rond de stad te sparen.

In de jaren vijftig kwam behalve voor Kerschoten en Apeldoorn Zuid ook voor Orden een uitbreidingsplan. Met een aantal aanpassingen werd dat grotendeels in de jaren zestig gerealiseerd.

In het definitieve uitbreidingsplan werd de Laan van Spitsbergen geïntroduceerd als onderdeel van de te ontwikkelen buitenring van de stad met daaromheen verspreid een aantal buurten met een wisselende opzet. Het was eenzelfde buurtgewijze benadering die ook in Ugchelen en De Heeze/Bouwhof werd toegepast. Daarmee kon door steeds een stukje van de wijk te ontwikkelen beter ingespeeld worden op de situatie ter plekke en op wisselende economische omstandigheden die de vraag naar het soort woningen bepaalden.

De wijk die zo ontstond, valt op door de combinatie van een duidelijke planmatige opzet en het grote gebaar, maar tegelijkertijd ook door een invulling met veel variaties en oudere delen die in de bebouwing zijn opgenomen. Ook fragmenten van beken zijn behouden en de sprengkoppen zijn niet 'uitgegrumd', wat gebruikelijk was in die periode.

> Iedere straat is een ander soort wereld

Beeldbepalende ingrediënten:

- ★ Een mozaïek van fragmenten
- ★ Ritme en contrast zijn de sleutelwoorden
- ★ Horizontalen versus verticalen in de gevel
- ★ Zijkanten van de rijwoningen staan in het zicht
- ★ Groen is belangrijk in de subtiele overgang van openbaar naar privé
- ★ Eenheid in bestratingsmaterialen

Structuur: een mozaïek van fragmenten

De ruimtelijke opzet van Orden is het best te vergelijken met een mozaïek van aan elkaar gelijkde scherven. Het vormt een eenheid maar je ziet ook overal de naden waar de scherven naast elkaar gelegd zijn. De veelheid aan scherven vertelt een deel van het verhaal van Orden; de wordingsgeschiedenis ligt letterlijk op straat.

Het voordeel van de schervenopzet is dat er gemakkelijk een deel (een scherf) uit te halen en te vervangen is door iets anders. Het geeft het gebied flexibiliteit om zichzelf te blijven vernieuwen zolang de ingrepen maar groot genoeg zijn om een volwaardige 'scherf' te maken. Bij een kleine ingreep zoals het vervangen van één gebouw is het beter om aan te sluiten bij de vorm, kleur en hoogte van de omringende bebouwing om te voorkomen dat er fragmentatie optreedt.

Veel wegen in Orden komen over als de naden tussen twee scherven. Ze hebben een neutrale inrichting, waardoor alle aandacht uitgaat naar de verschillen in bebouwing tussen de beide kanten. De beplanting langs de wegen is dan ook meestal niet ontworpen als onderdeel van de weg maar vanuit de sfeer van de aanliggende bebouwing. En is dan ook soms aan twee kanten verschillend.

> Orden als mozaïek: elk deel heeft zijn eigen vorm en kleuren. Samen vormen ze toch een samenhangend geheel.

> Iedere kant van de straat is een andere wereld. Het rustige grijs van de straat en de stoep zorgt ervoor dat de wijk aan elkaar gelijmd blijft.

> De rust van de eenvoud: de herhaling van een eenvoudige vorm en materialen geeft een aangenaam contrast met het weelderige groen.

> Doorlopende dakgoten, betonbanden en metselwerk geven rust en ritme.

> Een bakstenen gevel met gevelpanelen in verschillende kleuren. Het wit van de kozijnen brengt nog net voldoende samenhang.

> Weinig baksteen en gevelpuien die allemaal anders zijn. De dakrand houdt het rijtje nog een beetje bij elkaar.

> Een bakstenen gevel met gevelpanelen in dezelfde kleur. Een rustig een eenduidig beeld.

> Weinig baksteen maar toch een eenheid doordat de woningen allemaal dezelfde gevelpui hebben.

Bebouwing: ritme en contrast als sleutelwoorden

Orden lijkt bij een eerste snelle blik eenvoudig van opzet en 'veel van hetzelfde', maar niets is minder waar. Elke straat is een zorgvuldig ontworpen compositie, waarbij de architectuur van de gebouwen, de inrichting van de openbare ruimte en het onderliggende stedenbouwkundige plan onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Alles draait daarbij om twee begrippen die je op alle schaalniveaus tegenkomt: ritme en contrasten. Ritme zit in de herhaling van elementen, zodat ze een groter geheel gaan vormen. Vier dezelfde woningen aan elkaar gebouwd wordt dan een rijtje. Vier dezelfde rijtjes worden een straat. Vier straten een buurt.

Tegenover het begrip ritme en herhaling staat het begrip contrast. Contrast tussen horizontaal en verticaal, donker en licht, hard en zacht, stenig en groen, open en dicht en hoog en laag.

Wat bindt?

In een straatje met alleen rijwoningen, flats of aan elkaar geschakelde laagbouw is elke woning onderdeel van een groter geheel. De kleur van één woning heeft effect op de uitstraling van het totale complex. Het is daarom bij aanpassingen altijd zoeken naar een balans tussen eigen voorkeuren en behoud van eenheid in het rijtje en de straat. Er zijn drie recepten waarmee bewoners en verenigingen van eigenaren kunnen zorgen voor een goede balans.

Recept 1: horizontalen versus verticalen in de gevel

Horizontale elementen in de architectuur zijn bijna altijd bedoeld om woningen te verbinden. Doorlopende daklijsten, betonnen banden in de gevel en dezelfde kleur pannen maken van een rijtje woningen een eenheid. Bij het aanpassen van kleuren of materialen is het belangrijk om dat te onderkennen en te respecteren. Een stelregel is om horizontale elementen die over meerdere woningen doorlopen, bij alle woningen gelijk te houden.

De rol van verticale elementen – deurlijsten, scheidingswanden tussen woningen, regenpijpen et cetera – voor het beeld en de eenheid is minder gemakkelijk te benoemen. Soms dragen ze door hun herhaling bij aan de eenheid, zoals het ritme van allemaal dezelfde schoorstenen of allemaal

> De gelaagde overgangen tussen de huizen en de straat houden niet op bij de voorkanten. Ook de hoeken doen mee.

dezelfde regenpijpen, maar vaak lenen juist de verticale elementen zich goed voor aanpassingen aan de woning zonder dat dit totaalbeeld aantast. Het meest in het oog springende verticale element in de gevelpui van veel naoorlogse rijwoningen is een groot raam op de onder- en bovenverdieping met daartussen een paneel met een afwijkende materiaal of kleur. Het paneel is vaak het eerste aan onderhoud of vervanging toe. De kunst is om zoveel mogelijk het rijtje als eenheid te behouden.

Zit er meer baksteen in de gevel, dan kan er over het algemeen makkelijker een afwijkende kleur worden gebruikt zonder dat het rijtje als eenheid uit elkaar valt. Door het sterke kader van de baksteen blijft de grondtoon van het rijtje gelijk. Anders is het bij rijtjes waar de gevelpanelen slechts door een smalle betonnen of bakstenen randje worden gescheiden. Hier zijn het de gevelpuien zélf die de eenheid in het blokje bewaren. Het is verstandig om met de burens afspraken te maken over de te gebruiken kleuren.

Recept 2: de boekensteun als beëindiging van het bouwblok

In Orden staan de zijkanten van rijwoningen vaak duidelijk in het zicht, doordat ze niet parallel aan de straat staan maar licht gedraaid. Uitbreidingen aan de zijkant komen dan ook bijna altijd prominent in het zicht. Uitbouwen aan de zijkant zijn het mooist als de oorspronkelijke kopgevel nog te zien is. Het rijtje heeft daarmee een duidelijke 'boekensteun'. Houd uitbouwen daarom altijd laag, niet hoger dan de begane grond. Maak ze smaller dan de breedte van de kopgevel en leg ze iets naar achteren ten opzichte van de voorgevel. De architectuur kan het best aansluiten bij de soberheid van de rest van het gebouw.

> Bij de uitgifte van openbaar groen en straathoeken aan particulieren verandert de gelaagdheid (zie links) al snel in een hoge schutting die het beeld alleen maar verschaalt.

Recept 3: Houd hoeken groen

De zone tussen de straat en de woning wordt in de naoorlogse stedenbouw en architectuur altijd ingezet om een verfijnde ruimtelijke compositie te maken met de nodige contrasten tussen horizontaal en verticaal, hard en zacht, hoog en laag. Vaak wordt naar Kerschoten verwezen als voorbeeld van de kwaliteit die dit oplevert, maar ook in Orden zijn mooie voorbeelden van overgangen die op heel subtiele manieren privé en openbaar met elkaar combineren.

Onderdeel van de zorgvuldig ontworpen ruimtelijke compositie zijn de hoeken van straten. Oorspronkelijk liepen de openbare grasstroken met heesters en boomgroepen voor de woningen ook om de hoeken door. Dit gaf een maximaal ruimtelijk effect. De woningen stonden letterlijk aan alle zijden in het groen en de ruimte 'spoelde' om de gebouwen heen. Voor het behoud van deze eigenheid van Orden is het belangrijk om zuinig te zijn op het doorlopende groen. Op veel plekken is dit er nog en deze straten kunnen als inspiratie dienen voor die plekken waar dat groen verloren is gegaan.

Veel grasveldjes en groenstroken zijn bij de tuinen van woningen getrokken en maken geen deel uit meer van het openbare groen. Het aangekochte groen is geregeld een kale sleetse plek geworden. De uitgifte is al zover gevorderd dat er geen weg terug is. Het komt daarom aan op de bewoners die hun nieuwe stuk tuin inrichten. Er zijn eenvoudige recepten voor groene hoeken met kwaliteit. In hoofdstuk 4 leest u daar meer over.

Tip!

- ★ Respecteer het seriematige karakter waaruit de wijk is opgebouwd en pas dit ook bij nieuwe ontwikkelingen weer toe.
- ★ Inspireer nieuwe woningen op de horizontale architectuur.
- ★ Wees voorzichtig met kleur. Hoe meer overeenkomst binnen het rijtje, hoe beter.

Tip!

Lees in hoofdstuk 4 tips voor een slim kleurgebruik, het maken van mooie groene hoeken, het plaatsen van zonnepanelen of het uitbouwen van de woning met een dakkapel of een uitbouw.

> Prettig en contrastrijk gedetailleerd wegbeeld met (oude) paarse klinkers en grijze stoepen: een echte woonstraat.

> Wel klinkers maar van beton in bijna dezelfde kleur als de stoep: het beeld wordt flets en grauw.

> Asfalt maakt de straten visueel breder doordat het geen details kent. Deze straat lijkt eerder een verkeersweg dan een woonstraat.

Eenheid in bestratingsmaterialen

De openbare ruimtes van de buurtjes ten westen van de ring en die ten oosten daarvan verschillen duidelijk van elkaar. In het westelijke deel is de opzet klassieker met traditionele stoep-straat-stoep profielen van (beton) klinkers en grijze tegels, begrensd door voortuinen van de woningen. Het is een eenvoudige maar doelmatige inrichting zonder franje. Een bijzondere kwaliteit is de directe aansluiting op het buitengebied met het Orderbos, de weitjes, beken en sprengkoppen.

Aan de oostzijde van de ring zijn de wegen ook stoep-straat-stoep ingericht, maar aangevuld met overgangszones van gras, paden, hagen, heesterranden en tuinstrookjes naar de woningen. De weg en het trottoir vormen de constante lijn en ordenen het geheel tot een bij elkaar horend gebied. Het is daarom opvallend dat er juist in de rijbaan een enorme variatie aan verhardingsmaterialen in omloop is. Er zijn straten met gebakken klinkers in geel of paars. Wegen met grijze of zwarte betonstraatstenen en wegen met asfalt. De keuze lijkt vaak willekeurig. Op kruispunten bijvoorbeeld levert het allerlei overgangen op met soms wel drie of vier verschillende verhardingssoorten, terwijl de wegen een vergelijkbare functie hebben.

De straten met gebakken klinkers komen het meest gedetailleerd en vriendelijkst over. De donkerpaarse kleur zorgt voor een mooi, fris contrast met de grijze stoepen en het gras van de berm. De donkere kleur past ook bij de laagbouw en de hogere flatgebouwen. Daarnaast is het een materiaal dat mooi verouderd en een warmere uitstraling heeft dan asfalt of grijze betonstraatstenen.

Om meer eenheid in het straatbeeld te krijgen en de wegen als neutrale strook tussen verschillende delen van de wijk (de 'scherven') te zien, is het wenselijk de variatie aan verhardingen te verminderen. Dat kan wanneer een weg wordt opgebroken, omdat bijvoorbeeld het riool vervangen moet worden of het asfalt moet worden hersteld. Door dan consequent te kiezen voor gebakken klinkers in dezelfde paarse kleur, kan er straat voor straat worden gewerkt aan het vergroten van de eenheid en daarmee ook de eenheid binnen Orden.

Tip!

- ★ Behoud de gebakken paarse klinkers en pas ze ook toe in straten waar de verharding wordt vervangen.
- ★ Voer stoepen altijd uit in grijze betontegels in combinatie met een uitgewassen grindband.
- ★ Voer parkeerhavens uit in dezelfde materialen als de weg en maak er lange stroken van in plaats van allerlei vakjes.

INTERMEZZO

> Overgangen van Orden: een selectie

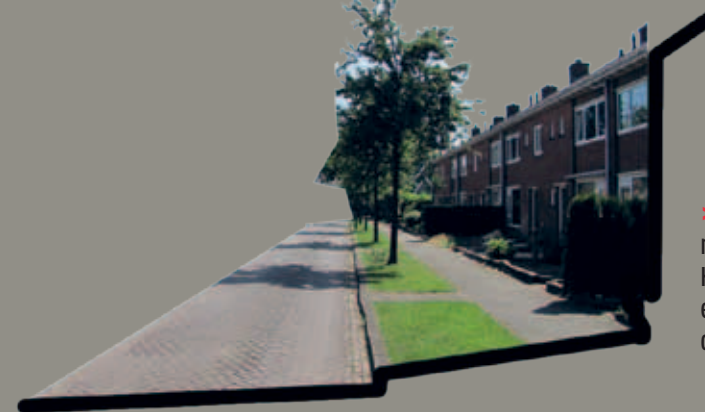
> Prachtig gelaagde overgangen tussen woning en straat met een veelvoud aan hoogtes, vormen en texturen. De paar verspreid staande bomen geven extra diepte en voorkomen een saai beeld. Hier is de rijkheid van Orden zoals het bedoeld was nog voelbaar.

> Een mooie maar kwetsbare overgang tussen de woningen en de openbare ruimte. Het grasveld gaat direct over in een liefdevol onderhouden voortuin met bloemen en planten. Een persoonlijk accent in de openbare ruimte zonder dat het gaat domineren.

> Nieuwbouw waarbij de overgangsruijme tussen straat en woning is teruggebracht tot een meter tegeltuin met een haag. Onvoldoende om de rijke groene voorzones van vroeger te benaderen. Het spaarzame groen voegt voor de bewoners en voor de wijk nauwelijks iets toe.

> Ongeveer dezelfde maat bouw als hierboven maar nu met een openbaar pad tussen de tuin en het grasveld. Hierdoor is de overgangsruijme minder kwetsbaar en duidelijker qua begrenzing, maar wordt de groene overgang ook opgeknipt in smalle strookjes.

> De verhoudingen van het grasveld zijn bijna gelijk aan die van de laagbouw, waardoor het de horizontaliteit van de architectuur extra benadrukt. Hoewel het grasveld openbaar groen is, scheidt het toch afstand en privacy.

> Hoge gebouwen staan in Orden altijd in hun eigen tuin. Een haag langs de straat markeert de grens. De invulling kan gelijk zijn als de omgeving (gras met bomen) maar ook bestaan uit sierheesters, speelplekken, moestuinen of vaste planten.

